

ธำ

พาหนะทรง

คู่องค์

พระมหากษัตริย์

สายสุณีย์ สิงทักคันธ์

ประเทศทางแถบเอเชียอาคเนย์นั้น มีประเพณีความเชื่อถือกันมาแต่โบราณอย่างหนึ่งว่า ช้างเป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นมงคลและมีความหมายไปในทางที่ดี เช่น หมายถึงลาภยศ ความก้าวหน้า หรือความโชคดีมีชัย โดยเฉพาะช้างเผือกจะเป็นสิ่งเชิดชูเกียรติยศและพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ หากพบช้างเผือก เมืองใดก็ถือกันว่าพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นทรงมีพระบุญญาบารมีอันสูงส่ง และถ้าพระมหากษัตริย์พระองค์ใดมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีหลายเชือก ก็จะได้ทรงได้รับการยกย่องในพระราชอำนาจและมีพระเกียรติยศปรากฏแผ่ไพศาลไปทั่วทุกสารทิศ

ช้างกับสถาบันพระมหากษัตริย์

สำหรับในประเทศไทย ช้างมีบทบาทและความสำคัญเป็นอันมากเช่นกัน ที่เด่นชัดที่สุดก็คือการใช้ช้างในการศึกสงครามเพื่อป้องกันเอกราชของประเทศที่เรียกกันว่า การยุทธ์หัตถ์ มีอยู่หลายครั้งที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงสามารถกอบกู้เอกราชได้บนคอช้าง พระที่นั่ง ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น พ่อขุนรามคำแหงมหาราชแห่งอาณาจักรสุโขทัยได้ทรงกระทำยุทธหัตถ์มีชัยชนะขุนสามชนเจ้าเมืองจอด และสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ทรงกระทำยุทธหัตถ์มีชัยแก่สมเด็จพระมหาอุปราชแห่งกรุงหงสาวดี

อย่างไรก็ตาม การที่มีช้างมาสู่พระบารมีของพระมหากษัตริย์เป็นจำนวนมาก

เช่น ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิที่มีช้างเผือกเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารถึง ๗ เชือก จนทรงได้รับการถวายพระราชสมัญญานามว่า พระเจ้าช้างเผือก ก็ก่อให้เกิดการศึกสงครามตามมาด้วยเช่นเดียวกัน กล่าวคือ กษัตริย์พม่าได้ส่งพระราชสาส์นมาขอช้างเผือกและเมื่อไม่ได้ก็ใช้เป็นข้ออ้างยกกองทัพมารบ เป็นเหตุให้กรุงศรีอยุธยาต้องสูญเสียเอกราชในเวลาต่อมา

ตามประเพณีแต่ดั้งเดิมมานั้น หากมีช้างเผือกสมโภชขึ้นระวางแล้วในงานพระราชพิธีสำคัญต่างๆ เช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา และพระราชพิธีฉัตรมงคล หรือในงานพระราชทานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติแก่พระราชอาคันตุกะ หรือองค์ประมุขจากต่างประเทศ ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จะมีการนำช้างเผือกทรงเครื่องคชาภรณ์ไปยืนที่แท่นเกยช้างทางด้านตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง เพื่อประกอบเกียรติยศด้วย

ด้วยเหตุที่ช้างมีความสำคัญต่อชาติบ้านเมืองดังกล่าวแล้ว ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงตั้งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการจับช้าง และตั้งกรมคชบาลเพื่อทำหน้าที่จัดหาช้างศึก ช้างพระที่นั่ง และเพื่อดูแลช้างหลวงอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์หนังสือตำราชี้ช้างไว้ด้วย

คนส่วนมากมักจะเข้าใจกันว่า ช้างเผือกจะต้องมีสีขาว หรือสีขาวผิดปกติ แต่ในทางราชการและกรมศบาลถือตามตำราศศาสตร์กล่าวว่า ช้างเผือกมีหลายสี ได้แก่ ขาว เหลือง เขียว แดง ดำ ม่วง เมฆ และต้องประกอบด้วยคชลักษณ์อื่นๆ เช่น มีลักษณะอันเป็นมงคล ๗ ประการ คือ มีตาขาว เพดานขาว เล็บขาว ผิวหนังสีขาวหรือสีหม้อใหม่ ขนยาว ขนหางยาว อัณฑโกสขาว หรือคล้ายสีหม้อใหม่ และแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ช้างเผือกเอก เรียกว่า สารเศวตร หรือสารเศวตพรรณ เป็นช้างเผือกที่มีลักษณะถูกต้องสมบูรณ์ตามตำราศศาสตร์ และมีลักษณะพิเศษ คือ ร่างใหญ่ มีผิวขาวบริสุทธิ์ สีดุจสีสังข์ เป็นช้างมงคลคู่บ้านคู่เมือง ช้างเผือกโท เรียกว่า ปทุมทัตติ มีผิวเป็นสีชมพู คล้ายสีกลีบดอกบัวแห้ง เป็นช้างมงคลเหมาะแก่การศึกษาสงคราม และช้างเผือกตรี เรียกว่า เศวตคชลักษณ์ มีสีดุจใบตองอ่อนตากแห้ง เป็นช้างมงคล

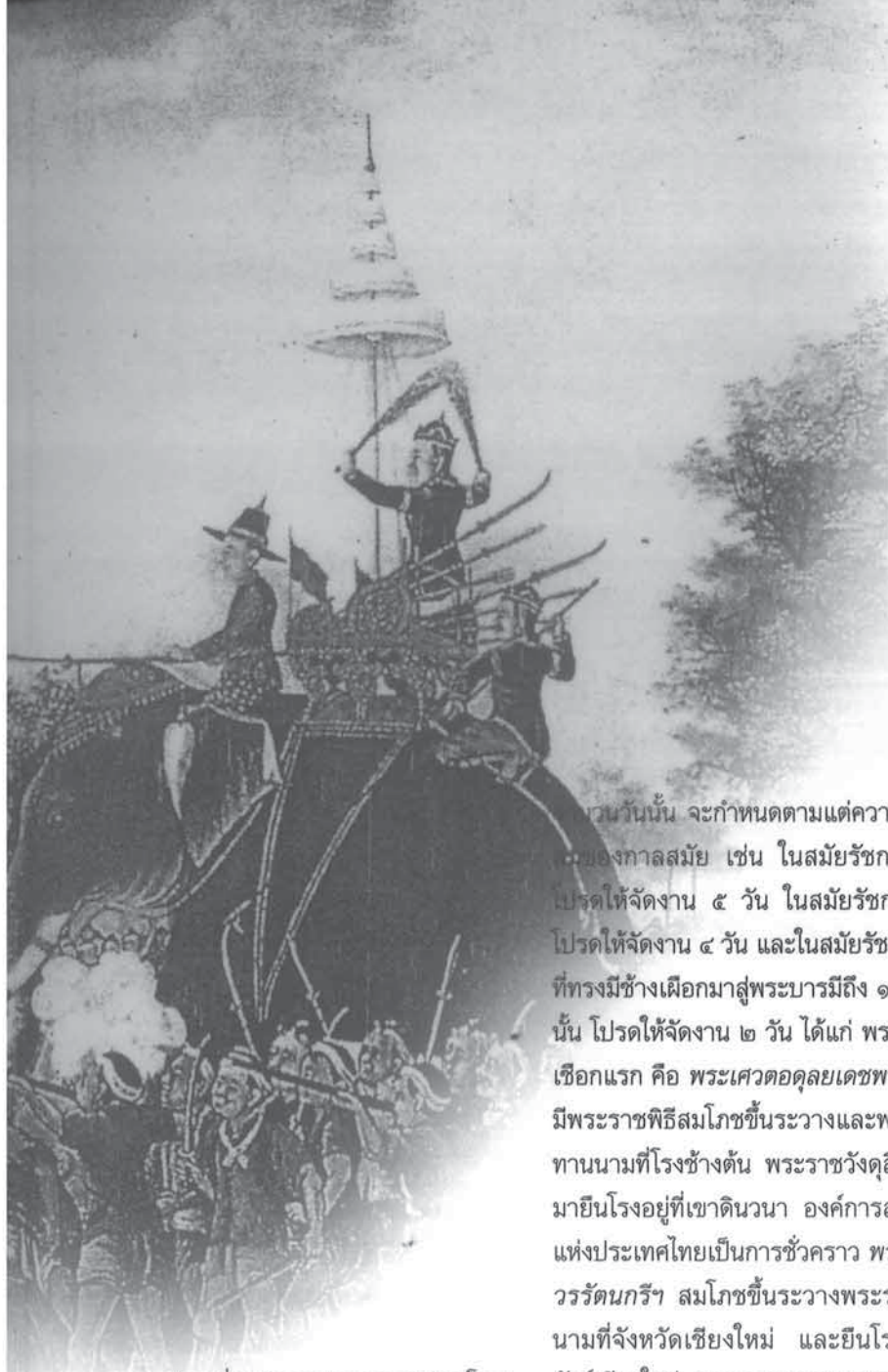
ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้มีการตราพระราชบัญญัติสำหรับรักษาช้างป่าทางราชการ ปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ โดยกำหนดให้ช้างป่าที่มีลักษณะพิเศษเป็นของหลวงสำหรับแผ่นดินไว้ ๓ ชนิด คือ ช้างสำคัญ ได้แก่ ช้างที่มีมงคลลักษณะ ๗ ประการ คือ ตาขาว เพดานขาว เล็บขาว ขนขาว พื้นหนังสีขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่ ขนหางยาว อัณฑโกสขาว หรือสีคล้ายหม้อใหม่ ช้างสีประหลาด ได้แก่ ช้างที่มีมงคลลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๗ อย่าง และช้างเนียม ได้แก่ ช้างที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ พื้นหนังดำ งามี

ลักษณะดังรูปปลีกล้วย และเล็บดำ

นอกจากนี้ในตราพระราชบัญญัติฯ ยังกำหนดไว้อีก ในมาตรา ๑๒ ว่า "ผู้ใดมีช้างหรือช้างสีประหลาด หรือช้างเนียมโดยเหตุที่ตนจับได้ หรือโดยแม่ช้างของตนตกกลูกออกมา หรือโดยเหตุอื่นอย่างหนึ่งอย่างใดก็จะต้องนำขึ้นทูลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานบำเหน็จให้ตามสมควร"

มาตรา ๒๑ ว่า "ผู้ใดมีช้างสำคัญหรือช้างสีประหลาด หรือช้างเนียมแล้ว และปล่อยเสียหรือปิดบังซ่อนเร้นช้างนั้นไว้ หรือจะอย่างไรก็ตาม หากขัดขืน ไม่นำขึ้นทูลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามความในมาตรา ๑๒ มีความผิด ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน ๑ ปี หรือปรับไม่เกิน ๕๐๐ บาท และโทษนี้ไม่ลดล้างการที่ช้างนั้นจักพึงต้องริบเป็นของหลวง"

ตามพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ เมื่อมีผู้จับช้างเผือกได้ หรือช้างที่เลี้ยงไว้ตกกลูกออกเป็นช้างเผือก จะต้องแจ้งให้เจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยทราบ แล้วจึงนำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบ จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ตรวจคชลักษณ์อันเป็นมงคลต่างๆ ไปตรวจดูเพื่อความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งให้ครบถ้วน เมื่อนำความขึ้นกราบบังคมทูล ก็จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวาง ณ เมืองที่พบช้าง หรือให้นำมากรุงเทพฯ ตามแต่พระราชประสงค์ ถ้าประกอบพระราชพิธีที่กรุงเทพฯ ก็นำช้างมาที่กรุงเทพฯ ผ่าน ณ ที่ใดก็มีการสมโภช ณ เมืองนั้นๆ พิธีมีพระสงฆ์สวดมนต์ เวียนเทียน และมีมหรสพสมโภชตลอดทุกเมือง

ในวันนั้น จะกำหนดตามแต่ความเหมาะสมของกาลสมัย เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๒ โปรดให้จัดงาน ๕ วัน ในสมัยรัชกาลที่ ๖ โปรดให้จัดงาน ๔ วัน และในสมัยรัชกาลที่ ๙ ที่ทรงมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีถึง ๑๒ เชือกนั้น โปรดให้จัดงาน ๒ วัน ได้แก่ พระยาช้างเชือกแรก คือ พระเศวตอดุลยเดชพาหน นั้น มีพระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางและพระราชทานนามที่โรงช้างต้น พระราชวังดุสิต แล้วมายืนโรงอยู่ที่เขาตินวนา องค์การสวนสัตว์แห่งประเทศไทยเป็นการชั่วคราว พระเศวตวรรัตนกรีฯ สมโภชขึ้นระวางพระราชทานนามที่จังหวัดเชียงใหม่ และยืนโรงที่สวนสัตว์เชียงใหม่ พระเศวตสุรคชาธาร สมโภชขึ้นระวางพระราชทานนามที่จังหวัดยะลา แล้วมายืนโรงที่โรงช้างต้น ในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน พระศรีเศวตสุรคชาธารฯ สมโภชขึ้นระวางพระราชทานนามที่จังหวัดนราธิวาส แล้วมายืนโรงที่โรงช้างต้น ในบริเวณพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ฯลฯ

เกี่ยวกับเรื่องการสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญนี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเล่าประสบการณ์ในการพระราชนิพนธ์คำฉันท์ดุขฎิสังเวยและกาพย์ขับไม้ในพระราชพิธีรับและขึ้นระวางสมโภชช้างสำคัญในหนังสือเรื่องช้าง ไว้ตอนหนึ่งว่า

ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญนั้น จะต้องมีการทำพิธีจับเชิงช้างก่อนที่จะน้อมเกล้าฯ ถวาย การจับเชิงช้างเป็นการขอขมาลาโทษแก่ช้างสำคัญเพื่อประกอบพระราชพิธีสมโภช แล้วจะมีเกียรติศักดิ์เท่ากับเจ้าฟ้าพระองค์หนึ่ง เพราะการจับเชิงช้างจะต้องผูกมัดช้าง เพื่อฝึกหัดให้รู้จักเชือก รู้จักเสาคู่และเบญพาดเป็นเวลานานเพื่อจะได้มีความเคยชิน ไม่ตื่นรนและอาละวาดในวันทำการประกอบพระราชพิธี สมโภชฯ ซึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์นั้นมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีเกือบทุกรัชกาล

พระราชพิธีสมโภชขึ้นระวางช้าง ได้แก่ พิธีสมโภชขึ้นระวางพระราชทานนามช้าง และพิธีสมโภชขึ้นโรงในส่วนการกำหนด

"ต่อมาเมื่อมีผู้พบช้างพังเผือกที่จังหวัดนราธิวาส เมื่อจะสมโภชขึ้นระวาง ดร.กัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา เลขาธิการพระราชวังในขณะนั้น ได้เชิญกระแสพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ฉันเป็นผู้แต่งฉันท์ดุขฎิสังเวยและกาพย์ขับไม้ประกอบขอสามสายสำหรับพราหมณ์และศิลปินกรมศิลปากรอ่าน ในครั้งนั้นรู้สึกหนักใจมาก แต่เมื่อโปรดเกล้าฯ แล้ว ก็ต้องพยายามแต่งทูลเกล้าฯ ถวายให้ดีที่สุด ได้ปรึกษาท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ซึ่งเป็นผู้แต่งฉันท์ดุขฎิสังเวย เมื่อคราวสมโภชขึ้นระวางพระเศวตสุรคชาธารได้แนะนำวิธีการแต่งพอเป็นสังเขป ฉันจึงได้ค้นคว้าต่อในเรื่องของช้างเผือก ได้อ่านฉันท์เก่าๆ มีวิธีแต่งดังนี้

"ลา ๑ ไหว้พระรัตนตรัย ไหว้เทวดาพระมหากษัตริย์ ตอนขอพระเกียรตินี้ ฉันก็เอาพระราชกรณียกิจใหม่ๆ มากเล่า

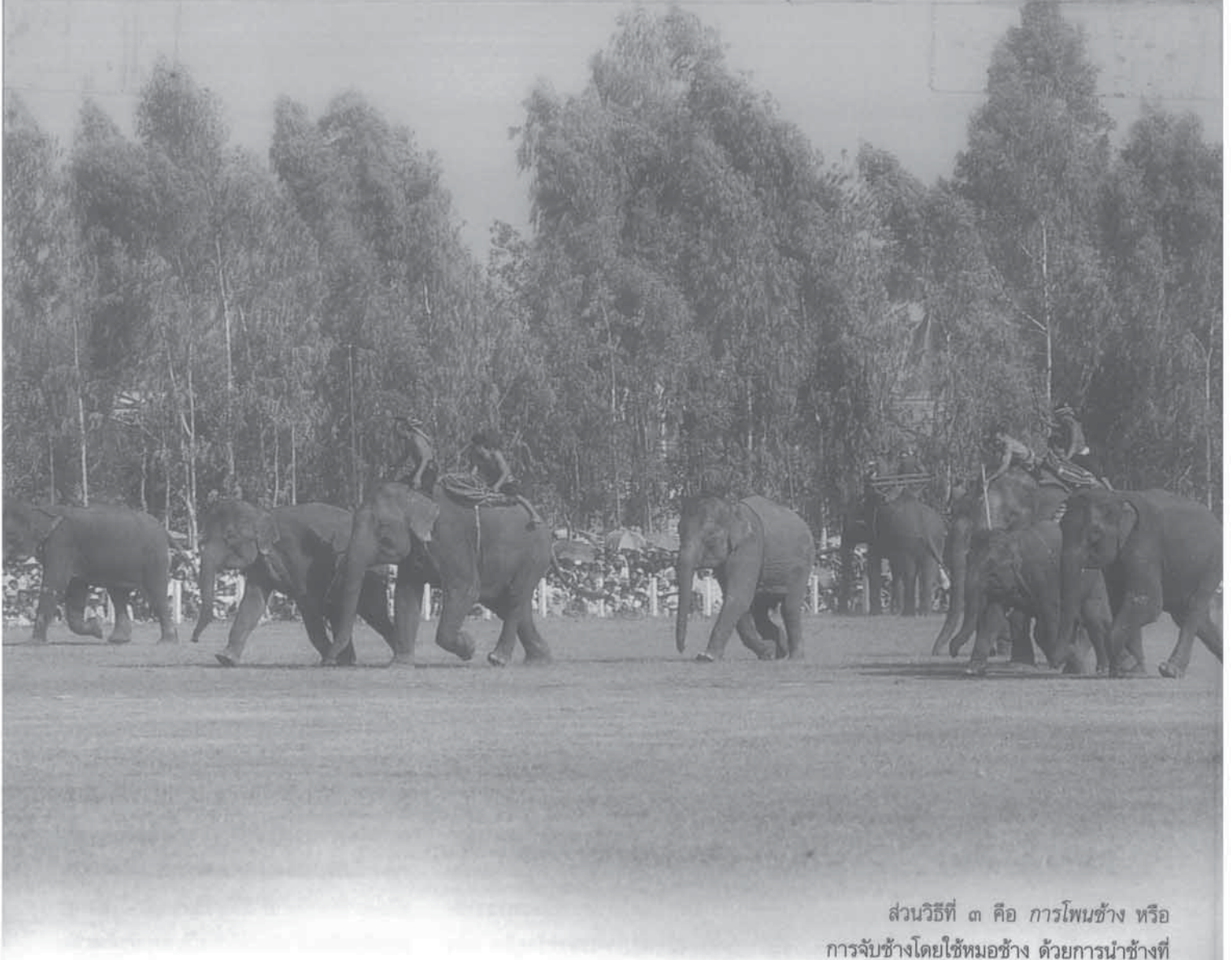
"ลา ๒ เรียกว่า ลาไพร ธรรมเนียมเดิมจะกล่าวว่ ป่ามีผีสาถนากลัว ออกมาอยู่เมืองดีกว่า ฉันเปลี่ยนเป็นว่า ป่าจังหวัดนราธิวาส (ตามที่ดินเคยเห็น) สวยงามอย่างไร น่าสบายมาก แต่ต้องตัดใจออกมา เพราะมีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

"ลา ๓ กล่าวถึงพิธีและสถานที่ในวัง

"ลา ๔ สั่งสอนช้างเหมือนสั่งสอนคน นึกถึงว่า ข้าราชการที่ดีควรเป็นอย่างไร

"นอกจากนั้นก็เที่ยวถามว่า ใครอยากสอนให้ช้างอย่างไรอีก มีอยู่คนหนึ่งมีหน้าที่ดูแลสอนแนะนำ ควรสอนไม่ให้เหยียบย้ำหรือดิ่งต้นไม้ แล้วบ่นว่า ช้างเป็นศัตรูพิษใหญ่ที่สุด

"หลังจากนั้น เมื่อมีการสมโภชช้างอีก ๓ เชือก ฉันก็ต้องแต่งบทฉันท์และกาพย์อีกตามเคย มีคนว่าแต่งยาวไป ทั้งๆ ที่นึกไม่ค่อยออกและแต่งสั้นกว่าของโบราณเสียอีก การแต่งฉันท์ดุขฎิสังเวยนี้เป็นเกียรติที่นำภูมิใจยิ่ง แต่ก็ลำบากยากมาก ฉะนั้น จึงรู้สึกเสียใจได้ เมื่อมีใครบอกว่ามีคนพบช้างเผือกอีก"

การจับช้างไทยในสมัยโบราณ

เนื่องจากช้างมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย ตั้งแต่สถาบันพระมหากษัตริย์จนถึงประชาชนทั่วไป จึงทำให้ช้างถูกจับมาเลี้ยง ประกอบกับช้างเป็นสัตว์ฉลาดฝึกง่าย จึงถูกจับมาใช้ในราชการบ้านเมืองเป็นสิ่งสำคัญ ทั้งยังเป็นการฝึกฝนให้ข้าราชการบริหารและบรรดาทหาร มีความชำนาญในการจับช้างและขี่ช้างทำศึกอีกด้วย ในสมัยนั้นบ้านเมืองยังเป็นป่าเขาลำเนาไพร จึงมีช้างอยู่มากเกือบทุกจังหวัด ที่มีมากก็คือในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์ หล่มสัก สระบุรี ปราชญ์บุรี และจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือและภาคใต้ ซึ่งช้างป่ามักจะเที่ยวไปเป็นฝูงหรือโขลง ในแหล่งที่มีหญ้าและน้ำอุดมสมบูรณ์ วิธีการจับช้างสมัยนั้นมีอยู่ด้วยกัน ๓ วิธีคือ การวังช้าง การคล้องช้างในเพนียด และการโพนช้าง

วิธีวังช้าง ก็คือ การจับช้างทั้งโขลง ในคราวเดียวกัน หรือการจับช้างครั้งละหลายๆ เชือก ด้วยการทำคอกขนาดใหญ่ แล้วไล่ต้อนโขลงช้างให้เข้ามาติดอยู่ในคอก วิธีที่ ๒ คือ การจับช้างหรือคล้องช้างในเพนียด ซึ่งทำด้วยต้นขุงต้นใหญ่ๆ เรียกว่าเสาตะลุง ปักเรียงรายไปโดยรอบ ทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตู ๒ ช่อง เป็นบานเลื่อนและราง แล้วใช้ช้างพังเป็นช้างต้อนไป ล่อให้ช้างพลายตามมาทั้งโขลง แล้วคัดเลือกเอาเฉพาะช้างที่ต้องการจะใช้งานเท่านั้น วิธีนี้เป็นที่นิยมกันมากในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่จัดให้มีเป็นประจำ และพระมหากษัตริย์ก็จะเสด็จไปทอดพระเนตรด้วย ปัจจุบันยังมีเพนียดคล้องช้างที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจะจัดให้มีการสาธิตการคล้องช้างในเพนียดในโอกาสพิเศษเท่านั้น

ส่วนวิธีที่ ๓ คือ การโพนช้าง หรือการจับช้างโดยใช้หม้อช้าง ด้วยการนำช้างที่ฝึกเป็นอย่างดีไปไล่ต้อนช้างป่า จับคล้องด้วยปวงบาศหรือเชือกปะกำ วิธีนี้เป็นวิธีที่ชาวญูหรือชาวส่วย จังหวัดสุรินทร์ นิยมทำกันมาก และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นประเพณีในปัจจุบัน

หนังสือประกอบการเขียน

๑. สุธงษ์ลิขิต อำนวยวงศ์. ช้างไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทพิมพ์เนค พรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๐.
๒. ช้างไทย ช่างไทย. ฝ่ายบริหารศูนย์สรรพสินค้าริเวอร์ไซด์. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสจัดนิทรรศการช้างไทย ระหว่างวันที่ ๑๘ พ.ค.-๑๕ ธ.ค. ๒๕๔๒.
๓. สมัย สุธงษ์ธรรม. คนคล้องช้าง. กรุงเทพฯ: โอเอสพรินต์ติ้งเฮาส์ ๒๕๓๗, ๒๕๓๗.
๔. ธีรภาพ โลติตกุล. เรื่องช้างยังไม่จัด. กรุงเทพฯ : บริษัทเบลโลการพิมพ์, ๒๕๔๑.
๕. เพลินพิศ กำราญ. โรงช้างต้น. กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

“ การจับช้าง ของชาวกูย ”

ชาวกูยมีความผูกพันกับช้างมากกว่าสัตว์ประเภทอื่นๆ ทุกครัวเรือนจะเลี้ยงช้างจนเป็นเสมือนส่วนหนึ่งของครอบครัว และจะปฏิบัติต่อช้างเหมือนปฏิบัติต่อบรรพบุรุษส่วนใหญ่ในบ้านจะมีศาลปะกำตั้งไว้หน้าบ้านซึ่งภายในศาลประกอบด้วยเชือกหนึ่งปะกำและเครื่องมือเครื่องใช้ในการคล้องช้างบ้านไหนมีฐานะและเป็นหมอใหญ่ ศาลปะกำก็จะมีขนาดใหญ่ตามไปด้วย สถานที่ชาวกูยออกไปจับช้างก็คือบริเวณป่าชายแดนกัมพูชาเนื่องจากมีช้างอยู่มาก

เมื่อถึงหน้าการคล้องช้าง คือในราวเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน พวกหมอช้างที่ใช้เวลาเตรียมตัวมาแล้วเป็นแรมเดือนเตรียมช้างต่อให้หยุดงานและกินนอนอย่างสมบูรณ์ เตรียมทำเชือกบาศหรือเชือกหนึ่งปะกำซึ่งทำด้วยหนังกระบิดตัดเป็นริ้วๆ พันเป็นเชือก และถ้าจะให้ขลังยิ่งขึ้นจะต้องใส่ทองคำประมาณ ๑ หุน หรือมากกว่านั้นเมื่อถึงกำหนดออกเดินทาง หมอช้างจะมีหัวหน้าคนหนึ่งเรียกว่า หมอเฒ่า หรือครูบาที่ต้องมีอาวุโสกว่าเพื่อน และเคยจับช้างได้ ๕๐ เชือกมาแล้ว หมอเฒ่าหรือครูบาก็จะได้รับการยกย่องเป็นอาจารย์ ซึ่งเป็นการยกย่องอย่างสูงในหมู่หมอช้างด้วยกัน ต้องทำหน้าที่สำคัญๆ เช่น การนำโขลงไปจับช้างป่า เป็นประธานในการประกอบพิธีกรรมทั้งหลาย รวมทั้งต้องทำพิธีครอบผู้จะไปคล้องช้างด้วย

เมื่อเตรียมพร้อมแล้วต้องทำพิธียกครู โดยมีโรงพิธีที่ทำด้วยเครื่องมือ กลางโรงพิธีมีรูปพระพิฆเนศกับเครื่องทำพิธี ช้างหน้าตั้งเครื่องสักการะและสังเวทเวทดา ส่วนเชือกบาศหรือเชือกหนึ่งปะกำวางไว้บนโรงพิธีและก่อกองไฟล้อมโรงพิธีสามกอง หมอเฒ่าจะนั่งตรงกลางหน้าที่ยูซา หมอผู้ช่วยอีกสองคนนั่งอยู่ทางซ้ายและขวา ส่วนผู้ที่จะไปจับช้างนั่งล้อมอยู่โดยรอบ เริ่มพิธีด้วยการจุดธูปเทียนบูชาเทวดาและครูหมอเฒ่าจะร้ายคาถาและให้หมอช้างใหม่ว่าตามพร้อมๆ กัน

เมื่อได้ฤกษ์ออกเดินทาง จะมีการ

เป่าเขาวัวที่เรียกว่า "สะเนงเกล" ซึ่งตลอดเวลาจะมีการเป่าเขานี้เพื่อบอกตำแหน่งของช้างแต่ละตัวมิให้หลงฝูง จากนั้นจะออกเดินทางโดยมีหมอช้างขี่คอและควาญขี่ท้ายช้างกลางหลังช้างปูหนังวัวหลายผืนพันซ้อนกัน เชือกบาศหรือหนึ่งปะกำม้วนแยกกันเป็นสองวงวางบนหนังวัวอีกทีหนึ่ง มิได้คั้นจามสำหรับคล้องช้างกับบ่วงบาศติดอยู่ที่ไม้คั้นจามไปผูกข้างตัวช้าง และมีไม้งมรูปเหมือนค้อน แต่ตรงหัวเหลาเป็นปุ่มแหลมสำหรับควาญใช้ตีท้ายช้าง เสบียงอาหารก็ใส่กระเช้าผูกห้อยไปบนหลังช้าง

ในระหว่างที่ออกไปจับช้าง จะต้องมีการกฏกันเคร่งครัดมาก เรียกกันว่า พิธีเข้ากรรมที่มีความหมายเท่ากับการรักษาวินัยหรือศีล เช่น แต่งเนื้อแต่งตัวไม่ได้ ย้อนกลับเข้าบ้านไม่ได้ ในระหว่างทางถ้าไปค้ำที่ใดจะไปอาศัยหลับนอนบนเรือนใครไม่ได้ ต้องก่อไฟนอนกลางดิน ต้องสามัคคี และไม่มีการทะเลาะกันในกลุ่ม ส่วนผู้ที่อยู่ทางบ้านก็ต้องเข้า

กรรมเหมือนกัน คือ ห้ามหวิม แต่งตัวห้ามแขกมาพักบ้าน ห้ามนั่งขวางประตู ห้ามตั้งคุ่นพินออกจากเตา เครื่องใช้ต่าง ๆ ต้องเก็บขึ้นบ้านหมด ถือกันว่าถ้าละเมิดข้อห้ามเหล่านี้ ผู้ที่ไปจับช้างป่าจะได้รับอันตรายถึงชีวิต

เมื่อขบวนไปถึงชายดงที่จะทำการโพนช้าง หมอช้างจะสั่งให้หยุดเพื่อทำพิธีเบิกไพร คือ บวงสรวงเจ้าป่าและเช่นเชือกบาศก่อน เมื่อทำพิธีแล้วจึงเลือกหาที่ตั้งให้อยู่ใกล้หนองน้ำ และมีหญ้าหรือใบไม้พอเลี้ยงช้างต่อได้ สถานที่พักจะทำเป็นขอบเขตโดยเฉพาะ ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อมีที่ที่พัก แล้วก็ให้หมอควาญช้างไปสอดแนมช้างป่า พอพบค่าจึงจะออกไปโพนช้าง โดยต้องเข้าไปทางด้านใต้ลม เพราะนิสัยช้างจะได้กลิ่นไกลและชำนาญวิธีหนีภัย จากนั้นพยายามต้อนโขลงช้างออกจากดงทีบเพื่อทำการคล้องในที่แจ้ง และจะเลือกคล้องช้างที่มีลักษณะดี แต่ละคนจะต้องใช้ความสามารถของตนไล่คล้องช้างไปตัวต่อตัว ในขณะที่ช้างป่าวิ่งหนีนั่นเอง หมอช้างจะคอยจังหวะที่ช้างป่ายกเท้าหลังขึ้นพื้นดิน สอดไม้คั้นจามที่ติดด้วยเชือกบ่วงบาศก็คล้องลงไปทันที ช้างป่าที่ถูกคล้องได้จะพยายามดิ้นรนให้หลุด บางทีเป็นเวลาถึง ๒-๓ วันก็มี จนกว่าช้างจะทิวและเปลี่ยนนั่นเอง จึงจะหยุดนิ่ง ในระหว่างที่ผูกช้างป่าไว้กับต้นไม้ต้นนั้น ต้องให้ช้างต่อและคนเฝ้าตลอดเวลา เมื่อช้างหยุดนิ่งแล้ว จึงจะทำการโยนทาม คือการใช้เชือกหนึ่งผูกรอบคอช้างป่าเพื่อนำไปผูกต่อไป เมื่อคล้องช้างพอกแก่ความต้องการแล้ว ก็จะกำหนดเวลาเดินทางกลับ เมื่อมาถึงบ้านก็ต้องหาฤกษ์ทำพิธีดกปลอกช้างที่คล้องได้มา เมื่อดกปลอกแล้วก็ยืนยันว่าการคล้องช้างได้เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว จากนั้นก็จะทำการฝึกช้างเพื่อใช้งานต่อไป ครูบาเล่าว่า การฝึกช้างนั้นง่ายกว่าฝึกวัว ควายหรือสัตว์อื่นๆ เสียอีก ใช้เวลาเพียง ๑๕ วันก็ใช้งานได้